

է նրանց վրայից և նրանք այլ ևս մարդագայլ չեն դառնում: Ասում են, թէ եթէ կարողանան գրանց մարթին գտնել և վառել, նրանք այլ ևս մարդագայլ չեն դառնալ, սակայն նրանք այդ չեն ցանկանում և լուսադէմին տանում մարթիները մի աղահոյ տեղ պահում են:

ՊԵՆՏԵ, ՈՒԽՅ, ՈՒԽՏԵԳՆԵՑՈՒԹԻՒՆ:

Փողովուրդը համարեա հաւատի էական մասը պառ պահելն է համարում. նրա համոզմամբ պառ չպահողը Հայ քրիստոնեայ չէ, ֆասմատոն է (բողոքական): Ամենամեծ մեղքը նրանց կարծիքով, պառ ուտելն է. աւանդութիւնը ասում է, թէ մի հարս քահանային իւր արած գողութիւնները, շնութիւնը և այլ շատ մեղքեր հեշտութեամբ խոստովանելուց յետոյ՝ դժուարացել է մի մեղքը խոստովանելու: Վերջը քահանայի յարգարով ստիպմամբ միայն խոստովանել է. թէ մի չորեքշաբթի օր սխալմամբ իւրի բերանին գրած հացից մի կտոր կերել է: Սակայն հեազհեաէ այս հաւատը թուլանում է. որովհետեւ քաղաքացիները գիւղերում բացարձակ լուծում են պտոր և ծիծաղում գիւղացիների վերայ, որ պառ են պահում: Միևնոյն ժամանակ շատերն էլ վիճում են գիւղացիների հետ և աշխատում Թպացուցանել թէ պառ ուտելը մեղք չէ:

Ոչ միայն պատերը առանց ալկալլութեան պահում են, այլ և շատ պառ օրեր ծով էլ են մնում: Սրինակ, Սուրբ Սարգսին, մինչև երեկոյ կամ ամբողջ 5 օր, մեծ պտօին մինչև ճաշու ժամասացութիւնը և այլն: Դեռ շատերն էլ կամուր պառ են պահում և այս առաւելապէս՝ հիւանդի առողջութեան կամ մի նպատակի հասնելու յուսով: Կամուր պատերն շուքն են կոչում, օր. Սուրբ Աստուածածնայ շուքնն եմ բռնէ, նշանակում է Սուրբ Աստուածածնայ պտօից դառ մի շաբաթ առաջ էլ կամուր պառ եմ բռնել: Առաւելապէս պահում են հետեւեալ կամուր պատերը. ա. 9 դառ հրեշտակաց, բ. Խորթրթողի, Ս. Դէորդի տաքը, գ. Ս. Յա-

կորայ օաքը (Սբբակօբ), Գ. Հրեշտակապետաց օաք: Համբար-
ձուժի ուրբաթ օրից մինչև վարդավառի կիրակին, բացի շա-
բաթ և կիրակի օրերը: Կամաւոր պատերը պահելուց յետոյ
նոյն սրբին ուխտ են գնում:

Ուխտն անելն ու ուխտագնացութիւնը սաստիկ զարգա-
ցած է Ախալքալաքի գաւառում:

Հիւանդի ամենագորաւոր գեղը, սիրահարի ամենագորա-
ւոր միջնորդը, թշուառների միեթարիչն ու յոյսը՝ ուխտն ու
ուխտագնացութիւնն է: Մի հիւանդ կամ առաւելապէս նրա
մայրն ուխտում է բորիկ գնալ սրբի գուռը, մի գառ կամ
ոչխար՝ մատաղ անել, մօմ վառել, միւսն ուխտում է բոկո-
տըն կամ չոքած եօթը գիւղ, կամ մի գիւղի 7 զուռ մուրալ
խունկ, մօմ և ալլ իրեր և տանել այս ինչ սրբի գուռը, մի
ուրիշն էլ ուխտում է ճակատի օսկիներից կտրել մի կամ մի
քանիսը և սրբի գանձանակը ձգել և ալլն:

Ախալքալաքի գաւառում ուխտատեղիները շափից դուրս
շատ են, գրեթէ ամէն մի գեղեցիկ լեռան գագաթ, ամէն
մի ջրառատ, սիգաւէտ գաշա, ուխտատեղի է, որոնց գերին
գալիս է գարունը, ամառը և աշունը՝ զրօսնելու ամենալաւ
միջոցներին: Յիշենք ամենագլխաւոր ուխտատեղիները:

ՀԵՅՈՑ ՈՒԻՑԱՅԵՂԻՆԵՐԸ.

	Ուխտատեղիների անունները:	Ուր գտնուին ու ի՞նչ լինե- լը:	Ուխտագնացութեան օրը և սրգեսնից ում գտնուեցին:
1	Տ. Գրիգոր Եւտուան	Կուռնայթ գիւղի եկեղե- ցում, մի մետաղի, հին նստարան:	Ետուանանին. սրգիւնը գտնուեց Եփալքալա- քի Յայն զարոյթին:
2	Տ. Յովնանէն	Գանձայի մօտ մի լեռան գագաթին:	Համբարձման
3	Տ. Նկրդ	Մուլաչում, Սրբի օաքի վրայ, Կառարակ մի խա- չարան է:	Սիւսարմատարան կիրա- կին
4	Տ. Նկրդ կամ Ու- լան վերան	Գարեախում, Նեղզաղի յանջին, մայրքի միջին ուխտ են գնում ամառ կանայ:	Ետուանանայ և Վարդա- վառի երկուսրթի օրերը

	Յխառակցվելիք անունները:	Որ գանձվի ու ի՞նչ լինի ը:	Յխառակցության համար և որդեակի և/կամ դասակարգը:
5	Հզեաւորի զաւոր	Երաւարայի ձորում, զե- տի ափին, փայտի ձա- տու է:	Մարտի 7-ին
6	Յաւան թափի սար- քը	Երաւարայի, Յաւան-Թա- փի ընդ գագաթին:	Յ. Նիսրիի տանին
7	Լուսաւորի:	Վայրակի մոտ՝ Լուսաւորի: կոչւած լիւսն լանին:	Նիսրիի տեղ
8	Բաղրի սարքը	Բաղրայի լեռան վերայ:	Բաղրաւան զեալիս
9	Ս. Թեղալու	Թաղայի ձորակում, ան- շաղ ձաւու:	Նաւան լիւսակի տեղ
10	Ս. Բաղաւուշ	Աղաւու լանին:	Նիսրիի տեղ
11	Ս. Յափուր	Բաղաւում, Խաղարան:	Նիսրիի տեղ
12	Ս. Նիսրի	Նա զիւղում, Խաղի սարի վերայ Խաղարան:	Նիսրիի տեղ
13	Ս. Մինա	Արագածում, ընդախ զե- լայ մի Խաղարան:	Ջառին
14	Ս. Յարգիս	Արագածում, ընդախ գա- ղախի մէջ:	Նիսրիի տեղ
15	Արաւ սարք	Փայր Արագածում	Նիսրիի տեղ
16	Սիւսի Արագած	Բաղաւ, Խաղարանի տանի 7 անասան. Խաղարանի ձորայ յեղեղի է ընկնում:	Նիսրիի տեղ, Խաղում է Խաղարան:
17	Փայրի Անասան	Նիսրի. Խաղարանի տանի, մի սղան, փայրաղիս ա- ւանդան:	Նիսրիի տեղ, Խաղում է Խաղարան:
18	Ս. Նահաւան	Ճանկա, մի զիւղաւու տա- նի:	Նիսրիի տեղ, Խաղում է անունը:
19	Անասարանի	Ուղաւու, Խաղարանի տա- նի, Ս. Արագած, մի զի- ւղաւու տանի:	
20	Բաղարանի	Բաղարում, մի զիւղի ա- րանին կողմ, արանի մէջ, միւսը Արաւի անա- ղաւին:	Նիսրիի տեղը և Արաւ զեալիս:
21	Ս. Յափանի. ձը- միւղա Բանին	Բաղարին տանիւն- ին, 2 վերա Անասարա- նի մոտ՝ Խաղարանի Թափի անդէպ. 5 վերայի ան- ասան, 4 արանի ձը- կարսի մոտ Խաղարանի տեղ՝ արանի կողմ գա- ղաւանդանի մոտ զը- րում, ձայրին արանի խա- ղարանում է:	Խաղարան. Սիւսի Արա- ւու մոտ է և արանում է Բաղարին մոտ Ան- գիւղին, անասանի տեղի խաղարանում է Սիւսի Բաղարին և Սիւսի Արա- ւու զիւղերի մոտ ան զեալիս:
22	Սիւսի տեղակի ձա- տու	Սիւսի տեղակի զիւղում զե- տի ափին փայտի ձաւու է, արան մոտ գրում է մի խաղարան, որի մոտ Խաղ- արանում է Երաւ Բաղ- արանին մի խաղ արան:	Նիսրիի տեղ
23	Ս. Յափանի	Բաղարին զիւղում:	Նիսրիի տեղ

Այս բոլոր ուխտաւորներէն լինելու հաշուաւորն է Կուսնաշէթու Ս. Գրիգոր Աւետարանը, Վարդիու Ս. Աստուա-
ծածինը, Գանձալի Ս. Յովհաննէսը, Սրանց տաներին գրեթէ
բոլոր գիւղերէն, հեռուները նախընթաց, մօտիկները նոյն օ-
րը սալլերով, ձիով, փուրգոնով և հետի թափուով են ուխ-
տաւորին: Առաջին բանը, մի տան մէջ տեղաւորուելուց կամ
մի վրան խփելուց և կամ մի սալլ վրան դարձնելուց յետոյ,
լինում է գնալ սուրբը համբարել, և եթէ իրենց հետ բերել
են թիթեղեայ սիրտ, ձեռք, օրօրաց և այլն, կախել խաչից
կամ Աւետարանից: Յետոյ արդէն զբօսնում, խումբ խումբ
երգում պարում են: Այս ու այն կայի միջից, առուակի ա-
փից հնչում է դաւալ զուռնի ձայնը, աղջիկների երգը,
աղամարդկանց հահահոցն ու բարձր, բարձր խօսակցութիւնը,
երեսանների խաղի ազմուկը:

Այն, գիշեր անցած, քնում և առաւօտ շատ վաղ վեր
են կենում բոլոր ուխտաւորները, մեծերը գառները մատա-
ղում, իսկ միւսները եկեղեցի են գնում: Այս տեղ եկեղեցու
շուրջը, մանաւանդ առաջն ու ճանապարհի երկու կողմը քա-
ղաքի մրգավաճառները դարսել են ամենայն տեսակ մրգեր,
կաղին, քիչմիշ, լեռալեռալու, արուկ, իվազ, խուրմայ, ա-
րևածաղիկ, գգմի կուտ և ժամանակի թաց մրգեր, տանձ,
խնձոր, գեղձ և այլն: Միւս կողմից դարսուած են գլխու
եղմաներ, թաշկինակներ, հասարակ սանրեր, կամ մատանի-
ներ, փոփոխներ, քաշեր և այլն:

Այն կողմը հեռում մի շինութեան մէջ մի գինեվաճառ
էլ գինի, օղի է բերել ու դարսել:

Սրանցից իւրաքանչիւրը ժամերգութիւնից դեռ առաջ
ձայնը ձգել և փառարանում է:

— Ա՛յ լաւ քիչմիշը, շատը գնաց, քիչը մնաց հա՛:

— Իվազի լաւը, իվազի.....

— Իստեղ, իստեղ էկէք, Լուսաւորչի գառներ (աղջիկներ):

— Պարպաւ, պարպաւ, խնձորի լաւը պարպաւ:

Սրանց միջից, աչքերը մրգերին յառած, անցնում են ուխ-
տաւորներն, այս ու այն բանն առնելով, եկեղեցու կամ սրբ-

քի դասն առնե մատաղ կարողները մատաղներն են կտրոււմ, այդ գիւղի երիտասարդներն էլ գախեր են ծախում, որ առնեն մատաղ անեն: Եւստ արժան, զայդը 5—10 կոպէկ: Մի քանիսն առնում են աղանիւներ և եկեղեցու դրան առաջ մօրթում, ուրիշներ էլ, բայց շատ քչեր, բաց թողնում, որ թռչեն:

Ժողովուրդը լցւում է եկեղեցին կամ եթէ եկեղեցի չը կայ, հաւաքում որրի շուրջը, ուր քահանան պատարագում է կամ ժամ ասում: Եկեղեցում քիչ աղօթելուց և մամեր վառելուց յետոյ դուրս են գալիս և քէֆին, ուրախութեանն նայում: Եկեղեցում մնում են ծերերն ու պառաւները, մէկ էլ նրանք, որոնք մի առանձին սպասելիք ունին որրից և ուրում են իրենց աղօթքով և լացով նրա սիրաը գութ ձեռքել: Այս ու այն կողմ վառւում են կրակներ և մատաղի կտրասաները վերան դնում: Ժամակայն էլ այս մատաղից այն մատաղն է վազում և զառի սան ու գլուխը, մօրթին առնում, որ յագուտ որրի վաճառեն: Պատահում է, ինչպէս որ, Կուռնաշէթում, որ մատաղներէց որրի հասանելիքը նախապէս վաճառում են զտակ կարողներին: Սրանք զայիս իրենք հաւաքում են և այն ոչ թէ խնդրելով ալ պահանջելով, որովհետեւ նախապէս գնել են: Եւստ անգամ մատաղ անողը անանելով գնողի կապաութիւնը չի ուզում տալ մօրթին, որից և կռիւ, անբաւականութիւն է առաջանում:

Նրբ ժամերգութիւնը վերջանում է և ժողովուրդը համբուրում է սուրբը և խաչհամբոյր ձգում, որի գլխին քահանան կամ ում որ պիտի հասնի, որ, գայրոցի հօգարարձութիւնը, կանգնած հսկում է, ցրւում է մատաղ ուտելու:

Քահանան շտապում է մի մատաղից միւսը հասնել և օրհնել ու լու պատառներէց նաշակել:

Հաց ուտելուց յետոյ արդէն ուխտաւորները մի քանի խմբերի են բաժանւում: Բիւրտները, աղջիկ թէ մանչ, կին թէ արդամարգ, գնում չորպապատում են մրգերի սեղանները, մի քիչ բան առնում, և հետէն ուտում, հետէն ծակ ծակ նայում բախտաւոր գնորդների գնած մրգերին: Մի ուրիշ խումբ էլ չորպա-

պատում է փրանկոն. սամի կըորակ սեղան է, շուրջը միմեանցից մի վերջսկ հեռաւորութեամբ երկու վերջոյալափ ձողեր ցցած և սրանց միջև զանազան էժանազին իրեր գրած. որ. մի քանի կանֆէտ, մի փռքրիկ հալելի, ծխախոտ, դանակ, գիւղացու մատանիներ, քթախոտ, թաշկինակ և այլն: Սեղանի տակ պատում է մի ձող սլաքով, որի ծայրը քսում է սեղանի ձողերին: Հանազը վնարում է երկու կողէկ, մի շարժումով պտտեցնում է ձողը, որտեղ որ կանգնի սլաքը՝ այնտեղ դուռանն ստանում է, բայց յաճախ պտտահում է, որ սլաքը դատարկ տեղի վերայ է կանգնում: Հարկաւոր է կանգնել և գիտել թէ ինչ է արտայում նրանց երեսն, երբ տարւում կամ տանում են:

Մի քիչ հեռու փչում է տիկը և մի մասնաւոր խումբ քէֆ անում ու պարում:

Մի ընդարձակ տեղ էլ հնչում է գաւուլ զուսնան և աղամարգիկ ու կանայք, երիտասարդներ և աղջիկներ միմեանց ձեռք բռնած աշխարհով պարում են: Պարի շուրջը և մէջը հաւաքուել է երեխաների, ծերերի, պառուների խումբը և կանգնած նայում և այս այնքան մօտից, որ շատ անգամ գիպւում են պարողներին:

Երիտասարդների և աղջիկների խմբեր բաժանուելով ընդհանուր պարից, կամ առաւելապէս ընդհանուր պարի ընդհատման ժամանակ պար են բռնում և երգելով պարում. նախ մինը միայնակ երգում է երգի մի տողը, յետոյ միւսները խմբովին կրկնում են այդ—ւկառնենա:

Երբ ձանձրանում են պարից, որ այնուամենայնիւ շատ երկար է տևում, ընդհատում են և սկսում գօտեմարտ: Գիւղական տանուտէրը, գառաւորները, գլուան, որոնք եկած են իրր կարգ պահելու, բաց են անում մի ընդարձակ ապարէզ, և երկու յայտնի ճարպիկ երիտասարդներ բերում զօտեմարտելու: Սրանք մինչի մէջքը մերկանում են և ոտաբարիկ մի երկու շրջան անում միմեանց հանգէպ և ապա կըպչում: Ժողովուրդը քանի գնում, մօտենում է սրանց և գրեթէ տեղ չի տալիս ազատ շարժուելու, գիւղական պաշտօնական տնայինք էլ մարակներով խփում են հանգիստականներին՝ զո-

տեմարտադներին տապարէզ տալու, որոնք ահագին ազմուկով և միմեանց հրհրելով յետ են փախչում ու նորից գալիս գօտեմարտադների բերանը մտնում, և այս՝ գլխաւորապէս այն նպատակով, որ եթէ տեսնեն՝ թէ իրենց գօտեմարտիկը թուլանում է և պիտի ընկնի, վրայ թափին բաժանեն և լաղթուիւթիւնը անորոշ թողնելով՝ թէ իրենց և թէ իրենց գօտեմարտիկի անունը չկտրեն: Պատահում է, որ երբ լաղթուողի կուսակիցները վրայ են թափւում բաժանելու, լաղթուողի կուսակիցներն էլ վրայ են թափւում նրանց յետ մղելու, որ իրենց գօտեմարտիկը լաղթանակով դուրս գալ ապարիգից: Այստեղ ընդհարում են երկու կուսակցութիւնները և ծագում է կռիւ, պաշտօնական անձինք շահուելով գէպից՝ մարակի տակ են տանում տաած անձերին և տուր թէ կրտառ, ընկնում են ժողովրդի յետևից և ոտներին խըփելով հեռացնում, ցրում, սակայն սրտնով մի սարսափելի իրարանցումն են ցկում, ժողովուրդը միմեանց հրհրելով, հուսով, բողբոջով այս ու այն կողմն է փազում:

Աերջապէս գօտեմարտը մի քանի անգամ կրկնելուց յետոյ վերջանում է: Քիչ հանգստից յետոյ սկսւում է ձիարշաւը, ջիւիթ: Նրիտասարգներ, աղամարդիկ ձի նստած շրջան են տնում ընդարձակ ասպարիզի վրայ, որի շուրջը խանուել կանգնել է ժողովուրդը: Քշում, չափեն ընկնում միմեանց յետևից և ձեռքի ջիւիթը քցում, խփում մինին և յետ դառնում փախչում ապարիզի ծայրը: Վերջինս ջիւիթը ձգած միջոցին իւր ջիւիթն գէմ է բռնում և եթէ կարող է՝ խփում, յետ մղում, յետոյ ինքն է նրա ետևից ընկնում և խփում նրան իւր ջիւիթով մինչև աւաղնի ասպարիզի ծայր հասնելը: Այս տեղիս ջիւիթւորները պաշտպանում են իրենց սիրելիներին և ընկնում չը սիրածներին ետևից:

Ժողովուրդը կանգնած զովում է ճարպիկներին և ճիճաղում անշնորհքների վրայ: Գիւղական պաշտօնական անձինքն էլ մարտիկներով խփում են ժողովրդին և ասպարիզից հեռացնում:

Հետաքրքիր է այս ժամանակ մտնել աղջիկներին, հար-

սերը խմբերի մէջ և լսել թէ նրանք ինչպիսի գովասանք են
թափում ջիւիթում, գօտեմարտում լաղթութեամբ գուրս և-
կողի վերայ:

«Այդիկ իմ սերեկանս է», պարծենում է մէկը:

— Այ՛, ֆողը, գուն ա ինչ էս օր անիկ քեզի տանէ, խըշ-
տում է միւսը սրան:

«Դուն շատ լամ' էս, մարտի չարչիպաս:

Բայց գուք նայեցէք, թէ ինչ հպարտութեամբ տնցնում
է լաղթութիւն տանողը աղջիկների և հարսերի մօտով: Կա-
տերի սէրը գրտում է նա հէնց այդ օրը:

Տանուտէրը, գիւղական գառաւորը հազիւ ջիւիթի և գօ-
տեմարտի աղմուկներից ազատուած՝ ուղում են քիչ նստել
հանգստանալ, մէկ էլ գալիս են գիւղացիները և հին գան-
գաւների մասին խօսում կամ մի նոր գանգաւ տնում:

Դիւան հրամայում է գրազրին գրել մի հրաման, տ-
նում է մի անօրինութիւն և վերջացնում:

Մինչ այս, մինչ այն արեւն արդէն խոնարհում է և
ուխտաւորները կամայ կամայ քաշւում են իրենց տեղերը:

